UMUMTA’LIM MAKTABLARIDA O‘QUVCHILARDA TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH

Rajabov Sherzod Umurzoqovich,
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti
Pedagogik innovatsiyalar bo‘yicha prorektori,
iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumta’lim maktablarida o‘quvchilarda tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishning ilmiy tahlili keltirilgan. Maqolada tadbirkorlik faolligining ta’lim tizimidagi o‘rni, o‘quvchilarning iqtisodiy va shaxsiy rivojlanishiga ta’siri va bu ko‘nikmalarni rivojlantirish uchun qo‘llaniladigan yondashuvlar ko‘rib chiqilgan. O‘quvchilarda tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda amaliy ko‘nikmalarni o‘rgatish, interaktiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanish, kreativ fikrlashni rag‘batlantirish va muammolarni hal qilish jarayonlarining ahamiyati, tadbirkorlik ko‘nikmalarini baholash metodlari, o‘quvchilarning muvaffaqiyatlarini o‘lchash va ularni rivojlantirishda qo‘llaniladigan usullar ham yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *Umumta’lim maktablari, tadbirkorlik ko‘nikmalari, innovatsion ta’lim yondashuvlari, interaktiv texnologiyalar, amaliy ko‘nikmalar, kreativ fikrlash, tadbirkorlik ta’limi, baholash metodlari.*

Развитие предпринимательских навыков у учащихся общеобразовательных школ

Раджабов Шерзод Умурзокович,
проректор по педагогическим инновациям Национального института педагогического мастерства им. А.Авлони, доктор экономических наук, профессор

Аннотация: *В данной статье представлен научный анализ развития предпринимательских навыков у учащихся общеобразовательных школ. В статье рассматривается роль предпринимательской активности в системе образования, ее влияние на экономическое и личностное развитие учащихся, а также подходы, используемые для развития этих навыков. Обучение практическим навыкам в развитии предпринимательских навыков у учащихся, использование интерактивных образовательных технологий, важность процессов стимулирования творческого мышления и решения проблем, методы оценки предпринимательских навыков, измерения успеха учащихся и методы, используемые для их развития, также освещаются.*

Ключевые слова: *Общеобразовательные школы, предпринимательские навыки, инновационные образовательные подходы, интерактивные технологии, практические навыки, креативное мышление, предпринимательское образование, методы оценки.*

Developing entrepreneurial skills in students of general secondary schools

Radjabov Sherzod Umurzokovich,
Vice-Rector for Pedagogical Innovations of the National Institute of Pedagogical Excellence named after A. Avloni,
Doctor of Economic Sciences, Professor

Abstract: *This article presents a scientific analysis of how to develop entrepreneurial skills in*

students of secondary schools. It examines the role of entrepreneurial activity in the educational system and its impact on both the economic and personal development of students. The article discusses various approaches to fostering these skills, as well as methods and techniques for assessing entrepreneurial abilities. Additionally, it highlights the importance of constructive and interactive educational technologies in enhancing students' entrepreneurial skills, along with the consequence of creative thinking and problem-solving processes in this development.

Keywords: *General secondary schools, entrepreneurial skills, innovative educational approaches, interactive technologies, constructive skills, creative thinking, entrepreneurial education, assessment methods.*

Bugungi kunda ta'lim tizimi global miqyosda jadal o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda va bu o'zgarishlar ta'limning barcha jihatlariga, shu jumladan, o'quvchilarni iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatga tayyorlashga ta'sir ko'rsatmoqda. Umumta'lim maktablarida tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylangan, chunki tadbirkorlik faolligi o'quvchilarga nafaqat biznesni yuritish, balki ijodiy fikrlash, risklarni boshqarish va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish kabi qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot jarayonida umumta'lim maktablarida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishning ilmiy tahliliga asoslangan yondashuvlar, metodlar va baholash jarayonlari ko'rib chiqilgan.

Tadbirkorlik ko'nikmalarining ta'lim tizimidagi ahamiyati

Mamlakatimizda maktab ta'limi va ishlab chiqarish integratsiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada o'quvchilarni kelajak kasblarga tayyorlash, ularning qobiliyat va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha "….mehnat bozori talablariga mos malakali va raqobatbardosh kadrlarni tayyorlash" [1] ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda umumta'lim maktablarida o'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadbirkorlik ko'nikmalari o'quvchilarning shaxsiy rivojlanishini, ijtimoiy faolligini va iqtisodiy hayotga integratsiyasini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarga tadbirkorlikni o'rgatish nafaqat iqtisodiy faoliyatni boshlashga yordam beradi, balki o'quvchilarga yangiliklar yaratish, muammolarni hal qilish va ijtimoiy mas'uliyatni olishni o'rgatadi.

O'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarining rivojlanishi, ayniqsa, shaxsiy tashabbuskorlik bilan chambarchas bog'liqdir. Tadbirkorlik ko'nikmalari o'quvchilarda yangiliklarga ochiqlik, o'z g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish va muammolarni mustaqil hal qilishga tayyorlikni ta'minlaydi. Shaxsiy tashabbuskorlik o'quvchilarning o'zini boshqarish qobiliyati, risklarni baholash va qaror qabul qilish jarayonlarida samarali faoliyat ko'rsatishiga yordam beradi. Tadbirkorlik ko'nikmalari shakllanishi uchun o'quvchilarni o'z g'oyalarini ilgari surishga, jamoada liderlik qilishga va o'z kuchlariga ishonishga undash zarur. Bu jarayonning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi, shaxsiy tashabbuskorlikning ta'limdagi rolini kuchaytiradi. Shu bilan birga, uddaburonlik, tashabbuskorlik muvaffaqiyatli tadbirkorlik faoliyati garovi hisoblanadi. Aslida tadbirkorlik ko'nikmasi nafaqat o'zining shaxsiy tashabbuskorligi bilan, balki fan, san'at, madaniyat, siyosat va kasbiy-tadbirkorlik bilan shug'ullanmaydigan kishilarda ham namoyon bo'ladi.

A.Omarovning fikricha, tashabbuskorlik – egiluvchan, keng va istiqbolni ko'zlab fikrlay olish, g'ayratli, qarorlar qabul qilishda qat'iylikni namoyish etish, tavakkal qila olish demakdir [5].

R.Xizrachning qayd etishicha, tashabbus-

korlik, eng avvalo, fikrning mustaqilligi, nostandartligi, o‘z taqdiriga egalik hissi, tavakkalchilikka qobiliyatlilik bilan tavsiflanadi [7].

Keltirilgan ta’riflardan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, o‘quvchilarning tadbirkorlikdagi tashabbuskorlik ko‘nikmalari, ularning o‘z g‘oyalarini ilgari surishga, mustaqil fikrlashga va xavf-xatarlarni baholay olishga qodir bo‘lishi orqali rivojlanadi.

Jahonda umumta’lim fanlari mazmunini majmuaviy yondashuv tamoyili asosida ishlab chiqish va o‘quvchilarning keng tarmoqli, umummehnat tayyorgarligini rivojlantirish, yangi mehnat sharoitlariga moslashuvchan bilim va malakalarni mustaqil egallashga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish, reklama va tijoriy faoliyat ko‘nikmalarini tarkib toptirishga a’lohida e’tibor qaratilmoqda [6].

Tadbirkorlik ta’limining asosiy maqsadi – o‘quvchilarni mustaqil fikrlash, yangilikka bo‘lgan ochiqlik va tizimli qaror qabul qilishga o‘rgatishdir [2]. Shunday qilib, umumta’lim maktablarida tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarga iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatli bo‘lish imkonini yaratadi.

Tadbirkorlik (tadbirkorlik faoliyati, bu – biznesdir) – bu tavakkalchilik asosida amalga oshiriladigan, mulkka egalik qilish, tovarlarni sotish ishlarini bajarish yoki xizmatlar ko‘rsatishdan muntazam ravishda daromad olishga qaratilgan mustaqil faoliyat sanaladi.

Tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda ilmiy yondashuvlar

Tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda pedagogik yondashuvlar va metodlar muhim rol o‘ynaydi. Umumta’lim maktablarida bu ko‘nikmalarni rivojlantirishda quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

Amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish – o‘quvchilarga real hayotdagi muammolarni hal qilishda yordam beradigan faol o‘rganish jarayonini tashkil etishdir [4]. Bu yondashuvda o‘quvchilar biznes modellarini yaratish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish va moliyaviy rejalashtirishda faol ishtirok etadilar. O‘quvchilarga o‘z tadbirkorlik loyihalarini amalga oshirishda, ular real muammolarni hal qilishni o‘rganadilar. Bu metod o‘quvchilarning nafaqat ilmiy bilimlarini, balki amaliy ko‘nikmalarini ham rivojlantiradi.

Interaktiv ta’lim texnologiyalaridan foydalanish – interaktiv ta’lim texnologiyalari o‘quvchilarning tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita bo‘ladi. Virtual biznes simulyatsiyalari va interaktiv onlayn platformalar o‘quvchilarga o‘z bizneslarini yaratish va boshqarish imkoniyatini beradi [3]. O‘quvchilar o‘z g‘oyalarini amalga oshirishda real vaqt rejimida muammolarni hal qilishni o‘rganadilar. Bu texnologiyalar yordamida o‘quvchilar iqtisodiy jarayonlarni tushunib, o‘z tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirishga tayyorlanadilar.

Kreativ yondashuvlar va muammolarni hal qilish – tadbirkorlikning asosiy elementlaridan biri kreativ fikrlash va muammolarni hal qilishdir [8]. O‘quvchilarga yangi g‘oyalar yaratish, muammolarni tahlil qilish va innovatsion yechimlar ishlab chiqish imkoniyatlarini berish zarur. Bu yondashuvda o‘quvchilar o‘zlarining ijodiy potensialini rivojlantiradilar. O‘quvchilarning biznes loyihalarini amalga oshirishda kreativ fikrlash orqali yangiliklar kiritish va amaliyotda o‘zgartirishlar kiritish imkoniyati yaratiladi.

Tadbirkorlik ko‘nikmalarini baholash – tadbirkorlik ko‘nikmalarini baholash metodlari o‘quvchilarning tadbirkorlik faoliyatidagi muvaffaqiyatini aniqlash va ularni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi [9]. Baholashning samarali metodlari o‘quvchilarning amaliy ko‘nikmalarini o‘lchashga imkon beradi. Ushbu baholash metodlari quyidagi shakllarda amalga oshiriladi:

Anketalar va so'rovnomalar – o'quvchilarning tadbirkorlik ko'nikmalarini o'lchash uchun turli savollar va testlar qo'llaniladi.

Loyihalar va praktorlar – o'quvchilar o'z bizneslarini yaratishda ishtirok etadilar, bu esa ularning amaliy ko'nikmalarini baholashga yordam beradi.

Reflektiv baholash – o'quvchilarning o'z faoliyatlari va tadbirkorlik yondashuvlarini tahlil qilish imkonini beradigan metod.

Tadbirkorlik faolligi o'quvchilarni nafaqat iqtisodiy, balki shaxsiy rivojlanish jihatidan ham tayyorlaydi. Shaxsiy tashabbuskorlik, mustaqil fikrlash va risklarni boshqarish qobiliyati o'quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

Tadbirkorlik ko'nikmalari umumta'lim maktablarida o'quvchilarga mustaqil fikrlash, innovatsion yondashuvlarni qo'llash va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalarni taqdim etadi. O'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish uchun bir qator metodlar va yondashuvlar mavjud. O'quvchilarni tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishda "G'oyalar", "Resurslar" va "Harakatlar" usullari hamda "Raqamli ", "Moliyaviy ", "Marketing" va "Innovatsiyalarni boshqarish" kabi ko'nikmalari o'quvchilarga iqtisodiy faoliyatni boshlashda, o'z bizneslarini yaratishda va o'zgaruvchan bozor sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishda yordam beradi.

Tadbirkorlik faolligi uchun *g'oyalar* – bu faoliyatni boshlashning asosiy poydevori hisoblanadi. G'oyalar – yangi mahsulotlar yoki xizmatlarni yaratish, bozorni yangilash va mavjud tizimlarga o'zgartirish kiritish uchun zarur bo'lgan asosdir. O'quvchilarga o'z g'oyalarini ishlab chiqish, yangi imkoniyatlarni aniqlash va o'z biznes modellarini yaratishda yordam berish muhimdir. O'quvchilarga ijodiy fikrlashni rag'batlantirish va ularni yangi g'oyalar bilan chiqishga undash kerak.

Tadbirkorlikni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan **resurslar,** masalan, moliyaviy resurslar, inson resurslari va materiallar, tadbirkorlik jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishiga imkon yaratadi. O'quvchilarga resurslarni to'g'ri taqsimlash, ular bilan samarali ishlashni o'rgatish zarur. Maktabda o'quvchilarga bu resurslarni qanday qilib topish, ularni samarali boshqarish va ulardan maksimal darajada foydalanishni ko'rsatish lozim.

Tadbirkorlikda **harakat** qilish va qarorlar qabul qilish tezligi juda muhim. O'quvchilarga tadbirkorlik faoliyatida qarorlarni tez va samarali qabul qilish, muammolarni hal qilishda qat'iyatli bo'lishni o'rgatish kerak. Harakat qilishning asosiy usuli o'quvchilarga risklarni baholash va o'z faoliyatlarini tezkorlik bilan amalga oshirishga yordam berishdan iborat. Bu o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va ularni amaliyotda muvaffaqiyatga erishishga undaydi.

O'quvchilarda tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi asosiy quyidagi ko'nikmalar biznesni muvaffaqiyatli boshqarish va yangi imkoniyatlarni yaratishda muhim yordam beradi.

Raqamli ko'nikmalar – bugungi zamon iqtisodiyotida muvaffaqiyatli tadbirkor bo'lish uchun muhimdir. Raqamli texnologiyalarni qo'llash, internetni marketing va mahsulot sotish, moliyaviy operatsiyalarni raqamli platformalarda amalga oshirish kabi ko'nikmalarni o'quvchilarga o'rgatish zarur. Bu ko'nikmalar o'quvchilarga biznesni yanada samarali boshqarishga yordam beradi.

Moliyaviy ko'nikmalar – tadbirkorlikni muvaffaqiyatli yuritish uchun zarurdir. O'quvchilarni moliyaviy rejalashtirish, byudjet tuzish, soliqlarni hisoblash va investitsiyalarni boshqarish kabi ko'nikmalar bilan tanishtirish muhimdir. Moliyaviy savodxonlik, shuningdek, o'quvchilarga o'z tadbirkorlik faoliyatlarini samarali boshqarish imkoniyatini yaratadi.

Marketing ko‘nikmalari – tadbirkorlik faoliyatining muhim qismi hisoblanadi. O‘quvchilarga bozorni tahlil qilish, raqobatchilarni o‘rganish, marketing strategiyalarini ishlab chiqish va reklama qilish kabi ko‘nikmalarni o‘rgatish zarur. O‘quvchilarni bozorni tushunishga, mijozlar ehtiyojlarini aniqlashga va ularni qondirish uchun samarali marketing strategiyalarini yaratishga undash muhimdir.

Innovatsiyalarni boshqarish ko‘nikmalari – tadbirkorlikni rivojlantirish va yangi imkoniyatlarni kashf etishda muhim o‘rin tutadi. O‘quvchilarga yangi g‘oyalarni yaratish, mavjud tizimlarni takomillashtirish va innovatsion mahsulotlar yoki xizmatlarni joriy etish bo‘yicha ko‘nikmalarni o‘rgatish kerak. Innovatsiyalarni boshqarish o‘quvchilarning yangiliklarga ochiqligini oshiradi va ularga raqobatbardosh bo‘lishda yordam beradi.

Umumta’lim maktablarida tadbirkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirish, o‘quvchilarning iqtisodiy faolligini oshirish va ularni jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishga tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Innovatsion pedagogik yondashuvlar, interaktiv texnologiyalar, amaliy faoliyat va kreativ fikrlash orqali o‘quvchilarni tadbirkorlikka tayyorlash, ularning shaxsiy va professional rivojlanishini ta’minlashga yordam beradi. Tadbirkorlik ko‘nikmalarini baholash metodlari esa o‘quvchilarning muvaffaqiyatlarini o‘lchashda va ularni yanada rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 2-fevraldagi PQ-53-son “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarini xorijiy til va zamonaviy kasblarga o‘qitish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarori.

2. Barr M. Entrepreneurial Learning and Education in Schools. Journal of Small Business and Enterprise Development. 2008, 15(2), 15-28.

3. Brown R. Student-Led Business Projects and Entrepreneurial Skills Development. Journal of Business Education. 2011, 34(3), 87-94.

4. Dewar K. Entrepreneurial Education and Its Impact on Student Engagement. Educational Research Review. 2012, 7(1), 30-45.

5. Омаров А.М. Управление: искусство общения. – Москва: “Советская Россия”, 1993. – 240 с. 3.

6. Artikova M. Umumta’lim maktabi va oila hamkorligi asosida o‘quvchilarni tadbirkorlik ko‘nikmasini rivojlantirish//pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertasiyasi avtoreferati. – Andijon: 2020.

7. Хизрич Р., Питерс М. Предпринимательство или как завести собтвенное дело и добиться успеха. – Москва: “Прогресс-Уневерс”, 1991. – 160 с.

8. Cummings S. The Role of Simulation in Entrepreneurial Education. Journal of Simulation and Gaming. 2015, 24(2), 112-125.

9. Johansson A. Reflections on Entrepreneurship Education: A Portfolio Approach. Entrepreneurship and Education Journal. 2013, 5(1), 12-20.